

ҚОРҚЫТ АТА – ҰЛЫ ОЙШЫЛ, МЕМЛЕКЕТ ҚАЙРАТКЕРІ

Қ.Бекбенбетова -

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Бейнелеу, музыка және хореографияны оқыту әдістемесі» кафедрасының оқытушысы

Қазіргі таңда мемлекетіміз егеменді ел болып, етек-жеңін түзеп, кеткенін түгендеп, кемтігін толтырып жатқан тұста, ұлттық құндылықтармыз бен ел бірлігін сақтауда сан ғасырлық тарихымызда өткен ата-бабаларымыздың жауынгерлік дәстүрін терең зерттеп дәріптеу арқылы, тәуелсіз еліміздің жастарын Отанын сүйюге, ұлт намысын қорғауға, ерлікке баулу басты міндетіміз. Барша түркі халқының ғұлама ойшылы және кемеңгері Қорқыт Ата әлемдік ақыл-ой тарихымыздағы оқшау тұлғалардың бірі. Оның жырларында түркі халқының елдігін нығайтқан Баяндур, Қазан сынды бишілердің парасаты дәріптеледі. Намыс пен ар, ел мен жер, қарыз бен парыз туралы тәлімді тәмсіл өнеге етіледі.

Қорқыттың мемлекет басқаруға қатысуы мен ел билеуі оның ұзақ жылдар бойы уәзірлік қызметті атқаруымен байланысты. Бабамыздың даналығы бей-жай, енжарлық емес, елдің мұң-мұқтажына көңіл аударатын, оларды әділетті жолмен шешуге ұмтылатын, елдегі азаматтар мен ұрпақтарды биіктете, асқақтата қалыптастыратын қағидалар ұсынуға кеңес беретін, әрекетшіл, игілікті істерге ұмтылатын, ел болашағын ойлайтын, отан-сүйгіштік пен еңбексүйгіштікті сақтайтын данагөйлік.

Ол үш ханға уәзірлік жасап ел басқару ісіне тікелей араласып, Оғыз қарулы күштерін нығайтуға үлкен әрекет жасаған ірі тұлға. Сол кезеңде ол әскерлерді сапқа тұрғызғанда ортасын алқа-қотан жасап, оларды оң қол, сол қолға бөлуді енгізеді. Әлеуметтік жора (заң) негізін жасағап, осы заңда ата-бабалардың өмір сүрген мекенін “жерұйық” ретінде қарастырған. Оны сыртқы жау шабуылынан қорғау, жер-суды белгілі тәртіппен пайдалану, дау-жанжалды ақылмен шешу, кінәліні жазалау сияқты салаларға бөліп қарастырады. Сондай-ақ қалың әскерді қос қанаттап орналастыру, көпшілік жиында тәртіппен отыру, ас үстінде мүше беру, шүлен тарату тәртіптерін дәстүрлік жүйеге келтірген. Осылайша, қазақ халқының әдет-ғұрпына негізделген заңдар жүйесін жасаған.

“Қорқыт хикаясында” ол әр уақытты меңзеп сөздер сөйлейді, оғыз қауымының халін баяндайды. Қандай істер болса да, оның кеңесінсіз жүзеге аспайды. Қорқыт оғыз бектерінің ортасында сөз сөйлейді, насихат айтады. Хикаяда Қорқыт: “Көргенге көз, естігенге құлақ болу үшін істейтін көп шаруалар бар. Ханды оғыз нәсілінен, Боз ақ ұғландарынан қойып, соған бағыну керек, екі кісіні көтермеу керек. Ел ағасы біреу болса, ел түзеледі, екеу болса бұзылады” – деп халықты бірлікке, тұтастыққа шақырады /1/.

Ойшыл ел басқаратын бек елді заң, тәртіптің күшімен басқаруы керектігін ұлағатты сөздері арқылы тұспалдап жеткізеді. Заң жоралары арқылы ғана әділетсіздікті, өзім білемдікті, әр түрлі бассыздықтарға тосқауыл қоюға болады деген ойын айтады. Дана қарттың ой-арманы – әділдік, кісілік қағидаларынан бастау алатын биліктің әр-түрлі әлеуметтік топтарымен екі жақты келісімде болуын және сол арқылы мемлекетті күшейтуді мақсат ететін – «елді басқару өнері», сонымен қатар оның кейбір нақыл сөздерінен,

күйлерінен Отырардың ұлы ойшылы, Әбу-Нәсір-әл-Фарабидің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» атты трактатында айтылатын мінсіз адамзат қоғамы, мамыражай заман туралы арманындарымен үйлесіп жатқанын аңғаруға болады.

Қорқыттың үздірлік қызмет атқару кезінде маңына ел билеуші, ғалым және ақылгөйлер топтасқан. Қорқыт әділ қазылық жасап елді аузына қаратады, үлкен жиындарда сөз бастап, жаңа туған бектердің балларына ат қойып, бата береді. Бұл «Дірсеханұлы Бұқашжан жырында» көрініс табады. Дірсеханның әйелі ұл тапқанда оның атын қоюға Қорқыт шақырылады. Ол балаға бата-тілегін айтады.

Ей, Дірсе хан,
Бектік бер бұл ұғланға,
Тақ бер астына, өнерлі екен!
Қаз мойынды бедеу ат бер бұл ұғланға,
Мінре болсын, өнерлі екен!
Қой қорадан он мың қой бер бұл ұғланға,
Соғым болсын өнерлі екен!
Аруаналардан қызыл түйе бер ұғланға,
Жүк артатын көлік болсын, өнерлі екен!
Алтын баулы отау бер бұл ұғланға,
Көлеңке болсын басына, өнерлі екен!
Құс иінді торқа тон бер ұғланға,
Киер болсын үстіне, өнерлі екен! /2/.

Ас-той үстінде мүше беру Қорқыт заманынан бастау алаған салт-дәстүр. Данагөй бабамыз малдың басы мен жамбасын жасы үлкен құрметті адамға, құлақты отбасындағы кенже балаға, таңдайды шешен бол деп үлкен ұлға, көзді бойжеткен қызына бер деген тілекпен шешесіне береді.

Осындай мүше тарату дәстүрі ағайын туғандардың ауыз-біршілігін, құда-құдағидың арасындағы қарым-қатынасты нығайтатын мемлекеттік салт дәрежесіне дейін көтерілген. Бүгінде оғыз-қыпшақ тайпаларының ішінде тек қазақ халқы ғана құда мен құдағайға, қыз бен күйеу балаға, нағашы мен жиенге, қимас адамға, жақын көршіге арналған малдың мүшесін атауды берік сақтап келеді. Міне, Түркі қағанаты білім және тәрбие жүйесіндегі тәрбие беруші тұлғаға тән даналық, ақылгөйлік, білімділік, данышпандық қасиеттердің барлығын Қорқыт ата тұлғасынан табамыз.

1. Мұқатаев С. *Іргелі ел боламыз десек/ Ақиқат.* - 1999. - № 8. – 12 б.

2. Ысқақов Б. *Қорқыт ата кітабы.* – Алматы: Жазушы, 1994 – 20 б.

Резюме

В этой статье раскрыты особенности государственной деятельности Коркыта ата и проблемы управления государством. Автор подчеркивает, что при правлении государством он основывался на социальных законах, был наставником народа, помогал в развитии Огузского государства.

Summary

This article deals with the government and management problems of the legacy of Korkyt Ata. Government was directed by Korkyt. When he had been taking part in government affairs he made the basis of social laws. During his life Korkyt told sayings for people. He helped to develop Ogyz state.